

KS. KAZIMIERZ ŚWIĘS

NAUKA SPOŁECZNA KOŚCIOŁA A TEOLOGIA PRAKTYCZNA

Teologia praktyczna, mając za przedmiot urzeczywistnianie się Kościoła w aktualnej sytuacji społecznej, musi z jednej strony odwoływać się do różnych działów teologii systematycznej, by nie stracić z pola widzenia istoty Kościoła, a z drugiej strony uwzględniać też wyniki badań nauk społecznych, które pomagają łatwiej i trafniej określić kierunek działalności eklezjalnej. O ile jednak zasady współpracy teologii pastoralnej z innymi dyscyplinami teologicznymi i pozateologicznymi są dziś jasno sprecyzowane, m.in. w przystępnych podręcznikowych wersjach¹, o tyle sprawą dyskusyjną pozostaje wypracowanie wzajemnych relacji między teologią pastoralną (praktyczną) a nauką społeczną Kościoła². Fakt, że ta ostatnia znajduje się w strukturze wykładów zarówno na teologicznych, jak też filozoficznych i społecznych wydziałach uczelni katolickich, oraz wyraźne enuncjacje Stolicy Apostolskiej na temat jej teologicznego charakteru³ przemawiają dodatkowo za aktualnością podjętego tematu. W niniejszym szkicu zwróci się uwagę najpierw na zagadnienia teoretyczne (definicje, przedmiot, metodologię) obydwu dyscyplin, co pozwoli uświadomić różnice, ale też możliwości współpracy tych nauk. W drugiej części natomiast rozważy się wzajemne odniesienia na

Ks. dr KAZIMIERZ ŚWIĘS – adiunkt Katedry Socjologii Religii KUL; adres do korespondencji: ul. I. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: kswies@kul.lublin.pl

¹ Por. R. K a m i ń s k i. *Teologia pastoralna a inne dyscypliny naukowe*. W: *Teologia pastoralna*. Red. R. Kamiński. T. 1: *Teologia pastoralna fundamentalna*. Lublin 2000 s. 26-29.

² Por. M. M i d a l i. *Teologia praktyczna i nauka społeczna Kościoła. Doświadczenie włoskie*. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 525, 526.

³ Por. Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego. *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej* [30 XII 1988] nr 5. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:1989 nr 7 s. 10.

płaszczyźnie *praxis*, gdyż zarówno nauka społeczna Kościoła, jak i teologia pastoralna mają swój wymiar praktyczny

I. RELACJE W ZAKRESIE TEORII

Relacje między katolicką nauką społeczną a teologią pastoralną mogą być badane w perspektywie historycznej. Próbuje się wtedy ustalić genezę i rozwój obydwu dyscyplin, ukazując równocześnie różnorodność ujęć⁴ W niniejszym punkcie chodzi jednak o określenie ich relacji w świetle współczesnego statusu epistemologicznego obydwu dyscyplin. W kwestiach definicyjnych zarówno na obrzarze teologii pastoralnej, jak i katolickiej nauki społecznej nie ma pełnej jednomyślności. Tę pierwszą można rozumieć w znaczeniu szerszym, obejmującym różne dyscypliny teologii pastoralnej, oraz w znaczeniu węższym, skupiając się na poszczególnych dyscyplinach, mających za przedmiot działalność Kościoła. W zależności od uwzględnienia różnych aspektów tejże działalności tworzone są różnorodne definicje teologii pastoralnej⁵ Katolicka nauka społeczna obejmuje natomiast nauczanie Magisterium Kościoła w sprawach społecznych oraz opartą na nim refleksję naukową uczonych specjalistów i działaczy katolickich⁶ Mówiąc więc o stosunku teologii praktycznej i katolickiej nauki społecznej, trzeba jasno określić, w jakim zakresie tej ostatniej się poruszamy. Czy chodzi o „nauczanie” Magisterium Kościoła, które w odróżnieniu od dawniejszych wypowiedzi ma charakter bardziej duszpasterski niż doktrynalny, czy też o „naukę” lub „doktrynę”, która jawić się może jako usystematyzowany zbiór twierdzeń⁷

Wydaje się, że nieco światła na rozważany problem może rzucić rozumienie nauki społecznej Kościoła i teologii pastoralnej zawarte w dokumentach papieskich. Pierwszą z nich określił Jan Paweł II w encyklice *Sollicitudo rei socialis* (nr 41), pisząc, że jest ona:

⁴ R. K a m i ń s k i. *Historyczny rozwój teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna* t. 1 s. 59-100; Cz. S t r z e s z e w s k i. *Katolicka nauka społeczna*. Lublin 1994 s. 191-378.

⁵ R. K a m i ń s k i. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. Lublin 1992 s. 83-98.

⁶ W. P i w o w a r s k i. *ABC Katolickiej nauki społecznej*. Pelplin 1993 s. 26.

⁷ Por. B. S o r g e. *Wykłady z katolickiej nauki społecznej*. Kraków 2001 s. 23-29.

dokładnym sformułowaniem wyników pogłębionej refleksji nad złożoną rzeczywistością ludzkiej egzystencji w społeczeństwie i w kontekście międzynarodowym, przeprowadzonej w świetle wiary i tradycji kościelnej. Jej podstawowym celem jest wyjaśnianie tej rzeczywistości poprzez badanie jej zgodności czy niezgodności z nauką Ewangelii o człowieku i jego powołaniu doczesnym, a zarazem transcendentnym; zmierza zatem do ukierunkowania chrześcijańskiego postępowania [...]. Nauczanie i upowszechnianie nauki społecznej wchodzi w zakres ewangelizacyjnej misji Kościoła. A ponieważ chodzi o naukę zmierzającą do kierowania postępowaniem człowieka, wynika z niej jako konsekwencja zaangażowanie dla sprawiedliwości według roli, powołania i warunków każdego.

Definicję drugiej znajdujemy natomiast w adhortacji apostołskiej *Pastores dabo vobis* (nr 57). Papież wskazuje tam potrzebę studiowania teologii pastoralnej, czyli praktycznej,

będącej nauką refleksją o codziennym wzrastaniu Kościoła, w mocy Ducha Świętego, w kontekście historii; a więc o Kościele jako powszechnym sakramencie zbawienia, jako znaku i żywym narzędziu zbawienia Jezusa Chrystusa, działającym przez słowo, sakramenty i posługę miłości. Teologia pastoralna nie jest tylko umiejętnością, zespołem wskazań, doświadczeń i metod. Ma status pełnoprawnej dyscypliny teologicznej, ponieważ czerpie z wiary zasady i kryteria działalności duszpasterskiej Kościoła w historii [...] Wśród tych zasad i kryteriów szczególnie ważne miejsce zajmuje ewangeliczne rozeznanie sytuacji społeczno-kulturalnej i kościelnej, w której prowadzona jest działalność duszpasterska.

Z powyższych określeń nietrudno wywnioskować, jaki jest przedmiot i cel analiz obydwu dyscyplin naukowych. Dla teologii pastoralnej jest nim życie i działalność Kościoła jako wspólnoty ludu Bożego, jego funkcje, struktury i warunki urzeczywistniania w teraźniejszości. Przedmiotem zaś nauki społecznej Kościoła jest przede wszystkim konkretna rzeczywistość ludzkiej egzystencji w społeczeństwie. Łatwo zauważyć, że wspomniana rzeczywistość społeczna staje się płaszczyzną spotkania nauki społecznej Kościoła i teologii praktycznej. Spotkania i współpracy, ale nie utożsamiania. Nauka społeczna Kościoła ma wymiar pastoralny, ale nie identyfikuje się z żadną dziedziną teologii pastoralnej. Jej przedmiot materialny stanowi bowiem budowa społeczeństwa cywilnego z inspiracji chrześcijańskiej, z zachowaniem i umacnianiem zdrowej autonomii różnych podmiotów społecznych. Przedmiotem zaś teologii praktycznej jest budowanie i urzeczywistnianie Kościoła w świecie. Inaczej mówiąc, prowadzi ona refleksje nad działaniem kościelnym dla ewangelizacji sfery społecznej⁸ Można powiedzieć, że celem badań tej pierwszej jest wypracowanie wskazań w kierunku budowania bardziej humanistycznego

⁸ M. T o s o. *O naturze nauki społecznej Kościoła*. „Społeczeństwo” 8:1998 nr 1 s. 22-26.

ładu społecznego w społeczeństwie cywilnym, celem tej drugiej jest zaś wypracowanie projektów pastoralnych oraz konkretnych dyrektyw do budowania wspólnoty kościelnej. Nie wątpiąc w słuszność tych metodologicznych rozróżnień, trzeba jednak stwierdzić, że na poziomie konkretnej kościelnej wspólnoty, która ma ewangelizować sferę społeczną, refleksja nad rzeczywistością społeczną „w świetle wiary i tradycji kościelnej” służy zarówno budowaniu większej sprawiedliwości, jak też „codziennemu wzrastaniu Kościoła w historii” Kościół bowiem, reflektując nad swą istotą i naturą, odczytuje swoje posłanie do ludzkości i świata. Stąd też jego nauka społeczna nie idzie „obok” właściwej jego działalności, jaką jest budowanie bosko-ludzkiej wspólnoty, ale – jak mówi Jan Paweł II – „istniała od początku jako konsekwencja Ewangelii oraz przyniesionej przez Ewangelię wizji człowieka w jego stosunkach z innymi ludźmi, a zwłaszcza w życiu wspólnotowym i społecznym” (*Centesimus annus* nr 54).

Przedmiot i cel obydwu nauk determinuje stosowanie określonej metody. W paradygmacie uprawiania teologii pastoralnej jako nauki wyróżnia się najczęściej trzy etapy postępowania badawczego, które zawierają właściwe sobie szczegółowe metody badawcze. W pierwszym punkcie chodzi o refleksję nad istotą Kościoła – za pomocą metody dedukcji ustala się kryteria oceny jego aktualnej sytuacji w świecie. Na etapie drugim prowadzi się analizę aktualnej sytuacji Kościoła i jego działania. Na etapie trzecim ustala się aktualne wskazania dla działania i postulaty pastoralne⁹ W katolickiej nauce społecznej jest nieco inaczej. Sam schemat, w sensie paradygmatu uprawiania tej nauki, jest podobny, a jej interdyscyplinarny charakter dopuszcza stosowanie różnych metod opisu i analizy. Na pierwszym etapie, odwołując się do Pisma świętego, Tradycji, teologii dogmatycznej i moralnej, prawa i nauczania kościelnego, ustala się normy, wartości i zasady etyczne, na których winien opierać się sprawiedliwy ład społeczny. Na etapie drugim chodzi o opis rzeczywistości, co jest domeną różnych nauk, szczególnie socjologii i ekonomii. Na kolejnym etapie formułuje się aktualne dyrektywy, które dopiero mogą stanowić podstawę konkretnych programów reformy społecznej¹⁰ Istnieje jednak inne ujęcie metody katolickiej nauki społecznej, uwzględniające jej praktyczny charakter. Określił je już Jan XXIII, zalecając schemat: widzieć – ocenić – działać (*Mater et Magistra* nr 256), który kato-

⁹ R. K a m i ń s k i. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna* t. 1 s. 22-26.

¹⁰ P i w o w a r s k i. *ABC katolickiej nauki społecznej* s. 29-32.

licy mogą przyjąć jako program wprowadzania w konkretne warunki zasad zawartych w społecznym nauczaniu Kościoła.

W świetle powyższych analiz trzeba stwierdzić, że katolicka nauka społeczna oraz teologia pastoralna w swej teoretycznej refleksji spotykają się na płaszczyźnie rozeznania rzeczywistości społecznej. Obydwie korzystają z wyników nauk empirycznych opisujących tę rzeczywistość. Jednakże etap badawczy określony pojęciem „widzieć” tak w jednej jak i drugiej dyscyplinie nie wyczerpuje się w przywoływaniu nauk społecznych. Zawiera on już elementy teologiczne, ściśle związane z oceną rzeczywistości¹¹ Kongregacja do Spraw Wychowania Chrześcijańskiego, wypowiadając się na temat metod rozeznania w nauce społecznej Kościoła, stwierdza, że pozwala ono „nie tylko lepiej zrozumieć sytuacje lokalne, regionalne czy o zasięgu światowym, ale także – i przede wszystkim – odkrywać zbawczy plan Boga zrealizowany w Jezusie Chrystusie, a dotyczący wszystkich jego dzieci w różnych epokach historycznych”¹² To stwierdzenie naprowadza na myśl o fundamentalnie pastoralnym charakterze nauki społecznej Kościoła. Jan Paweł II stwierdza, że głoszenie tej nauki jest elementem ewangelizacji (*Sollicitudo rei socialis* nr 41). W innym miejscu podkreśla, że stanowi ona „istotną część orędzia chrześcijańskiego, ponieważ ukazuje jego bezpośrednie konsekwencje dla życia społeczeństwa i czyni codzienną pracę i walkę o sprawiedliwość elementem świadectwa o Chrystusie Zbawicielu” (*Centesimus annus* nr 5). Konsekwentnie więc refleksja nad działaniami Kościoła na polu ewangelizowania różnorodnych sektorów życia w pluralistycznym społeczeństwie oraz związanych z nim form aktywności, o których mówi nauka społeczna, kieruje uwagę na teologię praktyczną, na jej metody analizy i tworzenia projektów. Można też spojrzeć najpierw od strony teologii pastoralnej i wykazać, że obecność społecznego nauczania Kościoła i właściwe jego wykorzystanie w katechezie, homilii, liturgii, stowarzyszeniach kościelnych zależy w dużej mierze od rozwoju duszpasterstwa społecznego¹³

¹¹ S. Fontana. *Corpus doktrynalny. Nauka społeczna jako organiczna całość*. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 1 s. 68.

¹² *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła* nr 8.

¹³ T o s o. *O naturze nauki społecznej Kościoła* s. 23, 24.

II. NAUKA SPOŁECZNA KOŚCIOŁA A DUSZPASTERSTWO

Wgląd w historię nauki społecznej Kościoła oraz jego działalności pastoralnej wskazuje na rozliczne związki między tą nauką a duszpasterstwem. Wynikają one nie tylko z prostego faktu umieszczania w encyklikach społecznych „wskazań duszpasterskich”, ale przede wszystkim z tego, że duszpasterstwo wysuwało pod adresem nauki społecznej konkretne postulaty, ta ostatnia zaś stymulowała działania duszpasterskie. Podkreśla się nawet, że duszpasterstwo ukierunkowane na problemy współczesne oraz nauka społeczna Kościoła w pewnych w swych aspektach rodziły się w tej samej epoce, a jako przykład pastoralnej wrażliwości w sferze społecznej wymienia się encyklikę *Rerum novarum* papieża Leona XIII¹⁴

W refleksji nad ewolucją stanowiska Kościoła wobec kwestii społecznej podkreśla się znaczące przejście od nauczania do wychowania i formacji¹⁵ Tak więc ewangelizacja i formowanie dojrzałego laikatu stanowią miejsce spotkania i współpracy duszpasterstwa ogólnego, specjalistycznego oraz nauki społecznej Kościoła. Na temat tego spotkania piszą biskupi włoscy w dokumencie poświęconym ewangelizacji życia społecznego:

Nauka społeczna Kościoła ma zatem wartość jako treść i narzędzie ewangelizacji; przez tę naukę Kościół chce towarzyszyć człowiekowi na drodze do zbawienia, pomagając mu w wyjaśnianiu i rozwiązywaniu problemów współżycia ludzkiego. To istotne powiązanie pomiędzy nauką społeczną Kościoła i ewangelizacją sfery społecznej decyduje o naturze, kształcie, artykulacji i rozwoju duszpasterstwa społecznego¹⁶.

Niezależnie od tego, czy w polu badania teologii pastoralnej postawimy działania struktur kościelnych, pracę duszpasterzy, czy też weźmiemy pod uwagę chrześcijańską aktywność całej wspólnoty, to zawsze będą stawiane ważne pytania pod adresem nauczania społecznego Kościoła ze strony podmiotów duszpasterstwa. M. Operti wymienia trzy obszary stawiania takich pytań¹⁷ Na pierwszym miejscu dotyczą one właściwego, zgodnego z prawdą rozumienia rzeczywistości społecznej. Nauka ta nie pretenduje, w prze-

¹⁴ M. O p e r t i. *Pytania duszpasterstwa społecznego*. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 496.

¹⁵ W. P i w o w a r s k i. *Ewolucja kwestii społecznej od „Rerum novarum” do „Centesimus annus”* „Roczniki Nauk Społecznych” 19-20:1991-1992 z. 1 s. 13.

¹⁶ Cyt. za: O p e r t i. *Pytania duszpasterstwa społecznego* s. 497.

¹⁷ Por. tamże s. 498-501.

ciwieństwie do ideologii, do tworzenia sztywnego schematu rzeczywistości społeczno-politycznej. Akcentując transcendentną godność osoby ludzkiej, Kościół szanuje wolność, która może być dowartościowana jedynie przez przyjęcie prawdy. Taką wolnością powinien żyć i służyć innym chrześcijanin. Druga grupa pytań dotyczy znaczenia obecności i zaangażowania chrześcijan w życie społeczno-polityczne. Pytania te mogą dotyczyć konkretnych spraw, jak np. ruchów katolickich w społeczeństwie, obecności wierzących na stanowiskach politycznych, zwłaszcza tam, gdzie świadectwo chrześcijan w sferze publicznej wydaje się słabnąć, a religia zatracą swój wpływ na życie codzienne. Trzeci obszar pytań dotyczy skuteczności duszpasterstwa. Skoro celem nauki społecznej jest też „pasterska posługa wobec świata”¹⁸, to winna ona pobudzać wiernych do wypracowania śmiałych programów przemiany rzeczywistości. Aktywność chrześcijan nie może zamknąć się w kręgu prywatnym.

Związek konkretnych form duszpasterstwa z nauką społeczną Kościoła nie ogranicza się jedynie do stawiania pytań pod adresem tej ostatniej. Duszpasterstwo stwarza też wiele możliwości głoszenia i upowszechniania nauki społecznej. Różnorodne podmioty, takie jak: kościoły lokalne, parafialne, wspólnoty zakonne, instytuty życia konsekrowanego, stowarzyszenia katolickie, szkoły katolickie, winny programowo troszczyć się o recepcję nauki społecznej Kościoła, w zależności od adresatów i środowisk swej obecności. Oznacza to rozwijanie we wspólnotach kościelnych duszpasterstwa ukierunkowanego na naukę społeczną Kościoła. Nie zawsze wymaga to tworzenia czegoś nowego, ale najczęściej nadania dotychczasowemu duszpasterstwu ogólnemu określonej specyfiki¹⁹

Mówiąc o możliwościach upowszechniania nauki społecznej, trzeba też zwrócić uwagę na inne dyscypliny teologii pastoralnej, szczególnie katechetykę, liturgikę i homiletykę. Każda z nich, stosując własne metody badań, podejmuje refleksję nad określoną dziedziną działalności Kościoła. Badania te mogą przyczynić się także do wypracowania skutecznej praktyki wcielania w życie społecznego nauczania Kościoła.

Gdy chodzi o katechezę, to należy przyznać, że *Katechizm Kościoła Katolickiego* otworzył drogę dla nauczania społecznego w przekazie wiary, uwydatniając zasadnicze treści tejże nauki. *Katechizm* jest podstawą do opraco-

¹⁸ Por. *Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła* nr 5.

¹⁹ M. T o s o. *Wychowawcza funkcja nauki społecznej we wspólnotie kościelnej*. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 519-521.

wania podręczników, pomocy, programów katechetycznych, które odwołując się do nauki społecznej Kościoła, pomogą młodzieży dokonywać wyborów wedle wartości płynących z wiary. Jan Paweł II w adhortacji *Catechesi tradendae* (nr 29) przypomina, że

ważne są w katechezie wymagania moralne dotyczące każdego i zgodne z Ewangelią, jak również postawy chrześcijańskie wobec życia i wobec świata: zarówno te heroiczne, jak i zwyczajne [...]. Stąd wynika troska i staranie, jakie katecheza włoży w to, żeby wychowując w wierze nie zapominać, a przeciwnie jasno przedstawiać takie sprawy, jak działalność człowieka w celu integralnego wyzwolenia, poszukiwanie społeczeństwa bardziej solidarnego i braterskiego, jak walka o sprawiedliwość i budowanie pokoju.

Dzisiaj podkreśla się także związki, jakie istnieją między nauką społeczną Kościoła a liturgią i homilią. W świetle nauki soborowej nie można ograniczać liturgii jedynie do celebracji. Cześć oddawana Bogu przez celebrację winna obejmować całe życie wiernego, czyli wszystko to, co celebrację poprzedza i po niej następuje, co prowadzi do niej i z niej pochodzi. Chodzi o to, by niwelować rozziw, jaki pojawia się pomiędzy liturgią a życiem, tak aby wierni różnych kategorii społecznych, zawodów i stanowisk potrafili ze swojego życia, pracy i działalności uczynić ofiarę miłą Bogu²⁰ Szczególne miejsce przypada homilii. Nie chodzi tu tylko o treści społeczno-polityczne obecne w kazaniach, które, często nie przemyślane, stają się przedmiotem słusznej krytyki. Chodzi raczej o wzmocnienie oddziaływania nauki społecznej poprzez powiązanie jej z homilią. Ten, kto głosi, winien wiedzieć, że w ten sposób kształtuje zmysł wiary swoich słuchaczy. Jeśli chrześcijanin będzie bardziej „czuł razem z Kościołem”, tym bardziej będzie chrystianizował społeczeństwo²¹

*

Podsumowując powyższe rozważania, należy zauważyć, że związek teologii pastoralnej i nauki społecznej Kościoła trzeba rozpatrywać przynajmniej na dwu poziomach. Zwracając uwagę na płaszczyznę teoretyczną badań naukowych, trzeba stwierdzić, że obydwie stanowią samodzielne dyscypliny

²⁰ A. M. T r i a c c a. *Nauka społeczna Kościoła i liturgia*. „Społeczeństwo” 5:1995 nr 2 s. 385-387.

²¹ P o r. t e n ż e. *Nauka społeczna i homilia*. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 576, 578.

naukowe o jasno określonym przedmiocie badań i metodologii. Mówiąc więc o wzajemnych relacjach tych dyscyplin, trzeba wpieryw jasno określić, czy naukę społeczną Kościoła rozumiemy wąsko – jako akt Magisterium społecznego, czy szerzej – jako refleksję naukową. Założenie to pozostaje w mocy przy analizie praktyki kościelnej i społecznej. Możliwości realizacji nauki społecznej Kościoła w praktyce duszpasterskiej nie stanowią zamkniętego zbioru. Sytuacja społeczna podsuwa wciąż nowe formy i one faktycznie funkcjonują w różnorodnych działaniach duszpasterskich, zmierzających do uświęcania sfery społeczno-politycznej. Teoria naukowa różnych dyscyplin teologii pastoralnej musi podjąć badanie tych praktycznych form, wykorzystując dostępne narzędzia metodologiczne. Tak więc praktyczna strona realizacji nauki społecznej rozumianej jako akt Magisterium nie może być wyłączona z zakresu badań teologii pastoralnej²²

BIBLIOGRAFIA

- B e g h i n i R.: Duszpasterstwo społeczne w pluralistycznym społeczeństwie. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 583-590.
- B i s s o l i C.: Nauka społeczna Kościoła i katecheza. „Społeczeństwo” 5:1995 nr 2 s. 381-384.
- F o n t a n a S.: Corpus doktrynalny. Nauka społeczna jako organiczna całość. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 1 s. 63-80.
- K a m i ń s k i R.: Wprowadzenie do teologii pastoralnej. Lublin 1992.
— Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym. Lublin 1997.
— (Red.): Teologia pastoralna. T. 1: Teologia pastoralna fundamentalna. Lublin: Atla 2 2000.
- Kongregacja do Spraw Spraw Wychowania Katolickiego: Wskazania dotyczące studiów i nauczania doktryny społecznej Kościoła w ramach formacji kapłańskiej [30 XII 1988]. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 10:1989 nr 7
- M i d a l i M.: Teologia praktyczna i nauka społeczna Kościoła. Doświadczenie włoskie. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 525-544.
- O p e r t i M.: Pytania duszpasterstwa społecznego. „Społeczeństwo” 9:1999 s. 495-503.
- P i w o w a r s k i W.: ABC katolickiej nauki społecznej. Pelplin: Wydawnictwo Diecezjalne 1993.

²² Por. M i d a l i. *Teologia praktyczna i nauka społeczna Kościoła* s. 530.

- S o r g e B.: Wykłady z katolickiej nauki społecznej. Kraków: WAM 2001.
- S t r z e s z e w s k i Cz.: Katolicka nauka społeczna. Lublin: RW KUL 1994.
- T o s o M.: O naturze nauki społecznej Kościoła. „Społeczeństwo” 8:1998 nr 1 s. 22-26.
- Wychowanie w duchu nauki społecznej Kościoła. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 1 s. 105-125.
- Wychowawcza funkcja nauki społecznej we wspólnocie kościelnej. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 505-524.
- T r i a c c a A. M.: Nauka społeczna i homilia. „Społeczeństwo” 9:1999 nr 3 s. 576, 578.
- Nauka społeczna Kościoła i liturgia. „Społeczeństwo” 5:1995 nr 2 s. 385-387.

THE CHURCH'S SOCIAL TEACHING AND PRACTICAL THEOLOGY

S u m m a r y

The Church's social teaching deals with those principles and values that should be realized in social life for building a more personalistic social order, whereas practical theology treats realization of the Church in actual social reality as its subject. These two teachings meet on the plane of the Church and social practice. In construing imperatives and programmes for working in actual reality, pastoral theology has to take into consideration the Church's social teaching as a tool of evangelisation.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: nauka społeczna Kościoła, teologia pastoralna, ewangelizacja, duszpasterstwo.

Key words: Church's social teaching, pastoral theology, evangelisation, pastorate.